

Sławomir CZAPNIK
Mariusz SNOPEK

DOCHOWAĆ WIERNOŚCI PIĘKNU I UPOKORZONYM Zygmunta Baumana wizja humanisty

W społeczeństwie konsumentów przedstawianie ubóstwa jako po prostu pewnego dobrowolnie wybranego stylu życia ma służyć zagłuszeniu moralnej troski o „ludzkie odpady”. Bauman wskazuje, że chociaż można skutecznie uciszać sumienia, to nieusuwalne pozostałości moralnych impulsów w człowieku muszą co jakiś czas znajdować ujście. Zapewniają je okresowe „karnawały dobroczynności”, pozwalające na masowe, ale z reguły krótkotrwałe eksplozje skumulowanych uczuć moralnych, wywołane przez jaskrawe widoki szczególnie odrażających cierpień i szczególnie wyniszczającej nędzy.

Humanistyczna socjologia Zygmunta Baumana łączy hermeneutyczną socjologię z socjologiczną hermeneutyką. Dzięki temu badacz ten potrafi – zdaniem znawcy jego myśli Tony’ego Blackshawa – odkrywać tajemnice bytu¹. Jego metoda jest na wskroś dialektyczna², ujmuje on bowiem rzeczywistość w kategoriach ruchu, dynamiki i ścierania się przeciwstawnych tendencji, co widać wyraźnie na przykładzie podejścia badacza do kwestii wolności³. Bauman był niewątpliwie dialektykiem nowoczesności⁴. Analiza dialektyczna wydaje się szczególnie przydatna do badania nowoczesności, czyli epoki permanentnej modernizacji, jak bowiem zauważa Jan Such, żywotność dialektycznych wizji świata daje znać o sobie „zwłaszcza w okresach radykalnych przeobrażeń życia społecznego oraz okresach ogólnego ożywienia umysłowego”⁵.

O humanistycznej postawie Baumana świadczy między innymi fakt, że ostatnie lata swej aktywności – jakkolwiek, biorąc pod uwagę liczbę książek napisanych przezeń od przejścia na emeryturę w roku 1990, była to raczej hiperaktywność – poświęcił on na tworzenie prac adresowanych do szerszego kręgu odbiorców (nie tylko uczonych), co wiązało się z jego nadzieją, że

¹ Por. T. B l a c k s h a w, *90-letni Zygmunt Bauman. Schöpferkraft i jego dwoistości*, tłum. G. Omelan, „Studia Krytyczne / Critical Studies” 2016, nr 2, s. 21.

² Zob. S. C z a p n i k, *Dialektyka polityki i kultury – na przykładzie Zygmunta Baumana*, „Teoria Polityki” 2018, nr 2, s. 145-160.

³ Zob. t e n ż e, *Dialektyka jako filozoficzny rdzeń myśli Zygmunta Baumana. Na przykładzie kwestii wolności*, „Studia Philosophica Wratislaviensia” 13(2018) nr 3, s. 25-38.

⁴ Zob. P. B e i l h a r z, *Zygmunt Bauman: Dialectic of Modernity*, Sage, London 2000.

⁵ J. S u c h, *Dialektyczne wizje świata*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 1992, s. 3.

„socjologia zyska znaczenie wykraczające daleko poza establishment akademicki i uda jej się dotrzeć do osób, które naprawdę potrzebują jej usług”⁶. Baumanowskie humanistyczne credo można odnaleźć w zakończeniu pracy *Ponowoczesność, jako źródło cierpień*: „Istnieje piękno i istnieją upokorzeni» – zanotował Albert Camus w 1953 roku, w *Retour à Tipasa*. «Jakkolwiek by to było trudne, nie chciałbym być nielojalny ani wobec tego pierwszego, ani tych drugich». Tylko tyle dodać można do tego wyznania wiary, że próby zajęcia postawy selektywnej nielojalności tak czy owak skazane są na niepowodzenie; nie ma rady na upokorzenie, jeśli świat pozbawiono piękna, a piękno świata trudno sobie wyobrazić bez solidarności z upokorzonymi”⁷.

Poza dyskusją pozostaje fakt, że twórczość Baumana ma charakter zaangażowany⁸, co jest kwintesencją jego aktywizmu humanistycznego. Socjolog ten ceni wartość pracy artysty będącej celem samym w sobie, co skłania nas do zajęcia się kwestią dochowania przezeń wierności pięknu, pojmuwanemu jako kategoria nie tylko estetyczna, lecz również – jeśli nie przede wszystkim – moralna.

WIERNOŚĆ PIĘKNU

Piękna szuka Bauman z jednej strony w kulturze pojętej jako praxis (zwłaszcza w literaturze i sztuce), z drugiej zaś w zaangażowaniu na rzecz tych, których – nawiązując do tytułu książki Frantza Fanona – można by nazwać „wyklętym ludem ziemi”⁹, czyli osób dotkniętych ubóstwem, niechcianych, osamotnionych.

Bauman nie tylko jednak przywoływał w tonie aprobaty rozliczne dzieła literackie, sam bowiem – przynajmniej od drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku – stał się eseistą. Jak ujmuje to Peter Beilharz: „Jego bóstwem jest Hermes, pośrednik, tłumacz. [...] Jego dorobek jest trwały, lecz ślady lekkie. Jest weń wiele mądrości, lecz także i miłości. Oto dar i nadzieja, aby budować na nowo”¹⁰. To właśnie forma eseju, nasyconego metaforami,

⁶ *Rozmowy o socjologii. Zygmunt Bauman w rozmowie z Michaeliem-Hviidem Jacobsenem i Keithem Testerem*, tłum. P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 138.

⁷ Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2013, s. 418. Zob. A. Camus, *Powrót do Tipasy*, w: tenże, „Zaślubiny”. „Lato”, tłum. M. Leśniewska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1981, s. 108-118.

⁸ Zob. N. Krasko, *O socjologii zaangażowanej Zygmunta Baumana*, w: *Powroty i kontynuacje. Zygmunta Baumana w darze*, red. E. Tarkowska, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1995, s. 22-37.

⁹ Zob. F. Fanon, *Wyklęty lud ziemi*, tłum. H. Tygielska, PIW, Warszawa 1985.

¹⁰ P. Beilharz, *Zygmunt Bauman – To Build Anew*, „Thesis Eleven” 86(2006) nr 1, s. 112. O ile nie wskazano inaczej, tłumaczenie fragmentów obcojęzycznych – S.C. i M.S.

pozwała – wedle Baumana – najlepiej oddać współczesny świat, w którym ludzie (dosłownie i w przenośni) znajdują się w ciągłym ruchu¹¹. W jednym z wywiadów myśliciel mówił, że wiele podróżuje i że miał okazję przedstawiać wykłady w całej Europie (z wyjątkiem Albanii). Wszędzie stawiano mu jednak te same pytania i właściwie nie miał poczucia, że przebywa w różnych krajach. Jego odbiorcy byli, tak jak on sam, p o z a t e r r i a l n i (ang. extraterrestrial). Można było sądzić, że zadający pytania porozumiewali się z nim łatwiej niż ze swoimi sąsiadami. Łączył ich język, tematy debat, styl wyrażania się i formułowania problemów – światy bliskie, choć luźno powiązane ze środowiskiem fizycznym¹².

Mianem ojca humanistyki Bauman określał Miguela de Cervantesa. Wygłaszając 22 października 2010 roku w Oviedo mowę z okazji wręczenia mu Nagrody Księcia Asturii w dziedzinie: Komunikacja i Działanie na rzecz Ludzkości, podkreślał: „Cervantes, jako pierwszy osiągnął to, co w naukach humanistycznych wszyscy z lepszym lub gorszym skutkiem, na miarę naszych ograniczonych możliwości, osiągnąć próbujemy [...]. Wszyscy w humanistyce podążamy przezeń przetartym śladem. To dzięki Cervantesowi jesteśmy tu, gdzie jesteśmy”¹³. Warto przypomnieć, że Bauman należy do długiego szeregu uczonych, którzy zwracają uwagę na fakt, że Don Kichote to postać niejednoznaczna, w jakimś sensie dwoista i dialektyczna – być może to pierwszy człowiek nowoczesny i (lub) ostatni przedstawiciel średniowiecza¹⁴.

Książka Baumana zatytułowana *Razem, osobno*¹⁵ rozpoczyna się od przedstawienia kondycji Ulricha, tytułowego bohatera dzieła Roberta Musila *Człowiek bez właściwości*¹⁶. Ulrich, „der Mann ohne Verwandtschaften”, to człowiek pozbawiony trwałych i nierozzerwalnych więzi, członek społeczeństwa epoki płynnej nowoczesności, zmuszony do wysiłku tworzenia więzów łączących go ze światem¹⁷. Bauman przyznaje, że brak mu ostrości widzenia, bogactwa palety i malarskiej techniki Musila, „które sprawiły, że *Człowiek bez właściwości* mógł stać się niedościgłym portretem nowoczesnego czło-

¹¹ Zob. Z. Bauman, *Ludzie (w) ruchu w świecie przywództwa ad hoc*, „Er(r)go: Teoria – Literatura – Kultura” 2013, nr 1(26), s. 15-19.

¹² Zob. A. Franklin, *The Tourist Syndrome: An Interview with Zygmunt Bauman*, „Tourist Studies” 3(2003) nr 2, s. 205-217.

¹³ Cyt. za: S. Czapiński, *Pierwsza nowoczesna retrotopia? „Don Kichote” Miguela de Cervantesa w perspektywie późnego Zygmunta Baumana*, „Teksty Drugie” 2022, nr 2, s. 275.

¹⁴ Por. A. Wierczorkiewicz, *Po co socjologii literackości?*, w: *Powroty i kontynuacje. Zygmunta Baumanowi w darze*, red. E. Tarkowska, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1995, s. 240.

¹⁵ Zob. Z. Bauman, *Razem, osobno*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2003.

¹⁶ Zob. R. Musil, *Człowiek bez właściwości*, t. 1-4, tłum. K. Radziwiłł, K. Truchanowski, J. Zeltzer, PIW, Warszawa 1971.

¹⁷ Por. Bauman, *Razem, osobno*, s. 5.

wieka¹⁸, lecz mimo to podejmuje próbę uchwycenia „przedziwnej słabości ludzkich więzów”, poczucia niepewności i pragnienia zacieśniania więzów przy zachowaniu swobodnego ich charakteru .

Piękna jest dla Baumana niedokończona przygoda zwana Europą¹⁹. Znamienne, że zestawia on ją ze Stanami Zjednoczonymi, będącymi dlań ucieleśnieniem kapitalizmu. Uważna lektura pism Baumana dowodzi, że zawsze cenił wyłącznie tych badaczy amerykańskich, którzy byli krytyczni wobec swojego kraju. Przykładem jego sympatii – choć nie tak oczywistym jak nawiązania do postaci Charlesa Wrighta Millsa²⁰ – jest jego wysoka ocena założyciela pierwszego w Stanach Zjednoczonych wydziału socjologicznego na University of Chicago Albiona W. Smalla, który przekonywał, że kapitalizm stanowi „połączenie głodu i hazardu”²¹. Wyjaśniał, że „większość płaci za ciastka, które jej nie przypadają, a nadwyżka idzie na nagrody dla mniejszości”²².

Na początku swej książki o posłannictwie Europy Bauman przywołuje rozważania Aleksandra Wata, który zastanawiał się nad tym, jaki powinien być „typowy Europejczyk”²³. Na tak postawione pytanie Watt odpowiadał: „Delikatny, wrażliwy, wykształcony, powinien dotrzymywać raz danego słowa, nie kraść głodnemu ostatniego chleba i nie donosić na współwięźniów strażnikowi...”²⁴. „A po namyśle dodawał: «Spotkałem kiedyś takiego człowieka. Był Ormianinem»”²⁵ – pisze Bauman. Myśliciel przytacza też rozważania Jorge Luisa Borgesa, „jednego z największych Europejczyków w każdym sensie tego słowa, z wyjątkiem sensu geograficznego”²⁶, który wskazywał na „absurdalną przygodność”²⁷ wszelkiego przypisania do określonej czasoprzestrzeni. Z kolei Hans-Georg Gadamer – kontynuuje Bauman – „uznał «za „szczególny atut» Europy jej zdolność «do życia z innymi, życia w inności wobec innych», umiejętność i konieczność «uczenia się współżycia z innymi, nawet jeśli inni

¹⁸ Tamże, s. 6.

¹⁹ Zob. t e n ż e, *Europa. Niedokończona przygoda*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.

²⁰ W książce *Rozmowy o socjologii. Zygmunt Bauman w rozmowie z Michaelem-Hviidem Jacobsenem i Keithem Testerem* postać Millsa przywoływana jest siedmiokrotnie (por. *Rozmowy o socjologii. Zygmunt Bauman w rozmowie z Michaelem-Hviidem Jacobsenem i Keithem Testerem*, s. 13, 14, 47, 48 97, 98, 161).

²¹ Z. B a u m a n, *Z zagadnień współczesnej socjologii amerykańskiej*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1961, s. 15.

²² Tamże.

²³ T e n ż e, *Europa. Niedokończona przygoda*, s. 10.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, s. 11.

²⁷ Tamże, s. 11n.

nie odwzajemniali się tym samym»²⁸. Europa to zatem miejsce, gdzie „każdy jest «innym», będąc zarazem sobą»²⁹.

Bauman uwypukla następującą kwestię: „Niewykluczone, że jedynym stałym elementem czyniącym z europejskiej historii logiczną i w ostatecznym efekcie spójną opowieść był właśnie duch utopii, określający istotę jej tożsamości, tożsamości zawsze jeszcze-nie-gotowej, drażniąco nieuchwytej i notorycznie sprzecznej z aktualną rzeczywistością. Życie Europy toczyło się zawsze w przestrzeni, która rozciąga się między tym, co jest, a tym, co być powinno, i właśnie dlatego musiało to być, i rzeczywiście było, życie pełne nieustannych eksperymentów i przygód»³⁰.

Myśliciel dostrzega piękno również w miksofilii, czyli „umiłowaniu dla odmiennego, zróżnicowanego środowiska, obiecującego nieznane i niezgłębione doświadczenia, a tym samym rozkosze przygody i odkrycia»³¹. Idealne miasto, które sprzyja tendencjom miksofilskim, jest przestrzenią kompromisów, subtelnego równoważenia szans i zagrożeń, w której stosowanie rozwiązań radykalnych zastąpione zostaje godzeniem sprzecznych oczekiwań³².

Miksofilia to szczerza fascynacja tajemnicami, które stanowią inni ludzie, a także pragnienie, by je poznać, by dowiedzieć się i zobaczyć, jak ludzie ci żyją i co myślą. Miksofilski styl życia, zamiłowanie do mieszania się z innymi – osobami różniącymi się narodowością, pochodzeniem etnicznym czy stylem życia – staje się udziałem ludzi zamieszkujących współczesne miasta. Szczególnie doniosłą rolę odgrywają w nich uniwersytety, których studenci spotykają się w tych samych sklepach i kinach, chodzą po tych samych ulicach, przebywają razem w czasie pracy i odpoczynku. Rozmawiając ze sobą, wymieniają poglądy, poznają się i wzajemnie uczą się szacunku wobec inności. Z czasem przestają dostrzegać na przykład kolor skóry, który przestaje w ich kontaktach odgrywać jakąkolwiek rolę³³.

Niewiążące relacje między obcymi w mieście są głównie natury dotykowej. Bezustanne spoglądanie na drugiego człowieka stanowi przedmiot zmysłowych doznań, mamy zatem do czynienia ze swoistym dotykaniem bez trzymania. Człowiek w przestrzeni miejskiej prezentuje głównie (a może

²⁸ Tamże, s. 14. Bauman odwołuje się w tym fragmencie do pracy Hansa-Georga Gadamera *Dziedzictwo Europy* (por. H.G. G a d a m e r, *L'Heritage de l'Europe*, tłum. Ph. Invernelt, Rivages Poche, Paris 1996, s. 39n.; zob. też: t e n ż e, *Dziedzictwo Europy*, tłum. A. Przyłębski, Fundacja Aletheia – Wydawnictwo Spacja, Warszawa 1992).

²⁹ B a u m a n, *Europa. Niedokończona przygoda*, s. 14.

³⁰ Tamże, s. 57n.

³¹ T e n ż e, *Obcy u naszych drzwi*, tłum. W. Mincer, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, s. 15n.

³² Por. Z. B a u m a n, *The Stranger Revisited – and Revisiting*, w: tenże, *Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality*, Blackwell, Oxford 1995, s. 127.

³³ Por. F r a n k l i n, dz. cyt., s. 216.

wyłącznie) własną powierzchowność, manifestując możliwość doznania przyjemności dotykowych³⁴.

W eseju *City of Fears, City of Hopes* Bauman posługuje się rozróżnieniem zaproponowanym przez Franza Rosenzweiga i pisze, że władze miejskie powinny przyjąć strategię myślenia gramatycznego, nie zaś logicznego: wykorzystywać strategię charakterystyczną dla mowy, która pojawia się w procesie dialogu, niemającego z góry ustalonego kierunku i opierającego się na słuchaniu innych. Strategia myślenia logicznego właściwa jest zaś podmiotowi, który nie potrzebuje rozmowy. Można zatem stwierdzić, że w przypadku miasta bardziej niż konkretnych planów potrzebujemy gotowości do dialogu, który pozwala też na korektę nieuchronnie pojawiających się pomyłek. Kluczowe znaczenie ma zatem planowanie gramatyczne (dialogowe), które wyrasta z procesu społecznego³⁵.

Miasto, podkreśla Bauman, stanowi przestrzeń współistnienia obcych. Jest ono synonimem zmiany, albowiem zmiana to cecha życia miejskiego i sposób miejskiej egzystencji. Gęstość przestrzeni miejskiej skutkuje koncentracją ludzkich potrzeb, które należy zaspokajać. Życie miejskie przyciąga kolejnych przybyszów, którzy mogą znaleźć nowe metody rozwiązywania istniejących problemów. Kreatywność wyłania się w tym kontekście jako efekt spotkania nowo przybyłych z rzeczami, które przez długoletnich mieszkańców miasta traktowane są jako oczywiste. Wszystko to wzmaga zmiany systemowe i nasila efekt interakcji między jednostkami oraz między jednostkami, organizacjami i organizacjami kompleksowymi³⁶.

Przekonanie Baumana, którego wiele osób w jego ojczyźnie nie podzielało (a nawet zdecydowanie je zwalczało³⁷), dotyczyło (podziwianego przezeń) piękna socjalizmu, ustroju, którego – w przekonaniu myśliciela – nie należy jednak mylić z jego „niecierpliwym młodszym bratem”³⁸, czyli komunizmem. W młodości Bauman był aktywnym wyznawcą komunizmu³⁹, z czasem jednak uznał, że jest to projekt narzuconej przemocą „drogi na skróty do Królestwa Wolności”⁴⁰, która bez względu na to, jak atrakcyjnie i zachęcająco przed-

³⁴ Por. tenże, *The Stranger Revisited – and Revisiting*, s. 134.

³⁵ Por. Bauman, *City of Fears, City of Hopes*, Goldsmiths' College, London 2003, s. 23n.

³⁶ Por. tamże, s. 5n.

³⁷ Zob. S. Czapnik, *Bauman, NOP, ideologia. Polityka a dyskurs polityczności*, w: *W poszukiwaniu polityczności*, red. E. Jurga-Wosik, S. Paczos, R. Rosicki, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań 2014, s. 189-207.

³⁸ Z. Bauman, *Żyjąc w czasie pożyczonym. Rozmowy z Citlali Roviroso-Madrado*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2010, s. 30.

³⁹ Ówczesna żona Baumana, Janina Bauman, określała komunizm wyznawany przez męża mianem „szlachetnego” (P. Beilharz, *Intimacy in Postmodern Times: A Friendship with Zygmunt Bauman*, Manchester University Press, Manchester 2020, s. 1).

⁴⁰ Bauman, *Żyjąc w czasie pożyczonym. Rozmowy z Citlali Roviroso-Madrado*, s. 30.

stawiała by się w teorii, w praktyce okazuje się zawsze najkrótszą drogą do pogrzebania wolności i do całkowitego zniewolenia⁴¹.

Można dostrzec pewne podobieństwo między Zygmuntem Baumanem a Karolem Wojtyłą – papieżem Janem Pawłem II w ich stosunku do piękna. „Całe życie Papieża Polaka było nieustannym dążeniem do oglądania piękna absolutnego, do osobistego doświadczenia piękna doskonałego⁴² – pisze Zdzisław S. Specht-Abamiuk. Ks. Michał Drożdż podkreśla z kolei: „Troska Jana Pawła II, by zachować żywe piękno, to troska o to, by zachować piękno człowieczeństwa⁴³. Kard. Stanisław Ryłko, przywołując wprowadzoną przez Baumana kategorię społeczeństwa płynnego, wskazuje zaś, że żyjemy dziś w świecie deficytu piękna, świecie „bez stałych punktów odniesienia, pozbawionym systemu uznanych wartości, gdzie odrzuca się istnienie prawdy i zastępuje się ją wielością arbitralnych opinii⁴⁴”.

Przejdziemy teraz do Baumanowskiej tezy wyrażającej potrzebę dochowania wierności upokorzonym, do których w kapitalizmie – zarówno w stałej, czyli wytwórczej wersji kapitalizmu, jak i w jego odmianie płynnej, konsumpcyjnej – zaliczają się w szczególności przegrani.

WIERNOŚĆ UPOKORZONYM

Nowoczesność jest nierozdzielnie związana z rozwojem kapitalizmu, który stanowi najdynamiczniejszy system w dziejach i podlega nieustannym, rewolucyjnym przemianom. W *Życiu na przemiał* czytamy: „Produkcja «ludzi-odpadów», «ludzi-odrzutów» czy też «ludzi na przemiał» («nadliczbowych» i «zbędnych», a więc takich, na których obecność nie można było albo nie chciało się przystać), jest nieuniknionym skutkiem modernizacji i nieodłącznym składnikiem nowoczesności; nieuchronnym efektem ubocznym *zapro-*

⁴¹ Por. tamże.

⁴² Z.S. Specht-Abamiuk, *Piękno w doświadczeniu egzystencjalnym Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 24(2011) nr 1, s. 23.

⁴³ M. Drożdż, *Jan Paweł II – odsłony piękna świętości*, w: *Twarze świętości*, red. Z. Zarębianka, K. Dybeł, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2016, s. 47 (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Biblioteka Cyfrowa, <http://bc.upjp2.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=4118&from=publication>).

⁴⁴ S. Ryłko, „*Będziecie światłem wśród mroków, jeśli oświeci Was Chrystus*” (Bogota, 1986 r.). *Światowe Dni Młodzieży jako wkład św. Jana Pawła II w chrześcijańską formację młodych*, w: *Jan Paweł II, który zmienił oblicze świata: 40 lat od wyboru na Stolicę św. Piotra kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego*, red. R. Tyrała, B. Mielec, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2019, s. 81 (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Biblioteka Cyfrowa, <http://bc.upjp2.edu.pl/Content/5257/S.%20Ry%C5%82ko%20M.%20Maggiore%20B%C4%99dziecie%20%C5%9Bwiat%C5%82em%20rep.pdf>).

wadzania ładu (każdy ład, bowiem odrzuca część zastanej ludności, uznając, że jest «nie na swoim miejscu», «nie pasuje do reszty» lub stanowi «element niepożądany») i *postępu gospodarczego* (który nie może trwać, nie niszczyć i nie pozbawiając waloru efektywnych do niedawna sposobów utrzymania, a co za tym idzie, nie odbierając praktykującym je osobom środków do życia)⁴⁵.

W fazie stałej kapitalizmu, która znalazła ukoronowanie w „chwalebny trzdziestolecie” po drugiej wojnie światowej, czyli w społeczeństwie producentów, „ludzkimi odpadami” byli ludzie, których praca okazała się zbędna, gdyż wszelkie dobra mogące zaspokoić istniejące i przyszłe potrzeby wytwarzano szybciej i taniej bez ich udziału⁴⁶. Trzeba jednak zaznaczyć, że o bezrobotnych w pewnej mierze się troszczono, musieli oni bowiem być gotowi na podjęcie pracy najemnej (gdyby przemysłowcy zgłosili taką potrzebę) lub na udział w wojnie jako żołnierze. Bauman zgadza się przy tym, że bezrobocie nie jest niezaplanowanym skutkiem ubocznym kapitalizmu, lecz pełni funkcję dyscyplinującą robotników⁴⁷. Przypomnijmy, że w encyklice *Laborem exercens* Jan Paweł II zwraca uwagę na godność pracy i wyraża przekonanie, że bezrobocie uderza w godność osoby ludzkiej⁴⁸.

Najlepszym zapewne przykładem sposobu sprawowania panoptycznej władzy nad robotnikami było tak zwane zarządzanie naukowe, zaproponowane w roku 1911 przez Fredericka W. Taylora⁴⁹, który opracował pomiary czasu trwania poszczególnych czynności produkcyjnych – wykorzystanie tych pomiarów do zwiększenia wydajności pracy było równoznaczne ze stosowaniem aktów ucisku i dominacji⁵⁰. Tayloryzm zakłada zwolnienie pracowników z wszelkiej odpowiedzialności za myślenie, myśli za nich bowiem system: im mniej robotnicy „rozpraszają się”, próbując zrozumieć system jako całość, tym wydajniej pracują⁵¹. Badania Taylora wpisują się w długą tradycję traktowania pracowników fizycznych z pogardą – potwierdzeniem istnienia takiej tradycji może być konstatacja Alexisa de Tocqueville’a, że robotnik z czasem upodabnia

⁴⁵ Z. Bauman, *Życie na przemiał*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2004, s. 13.

⁴⁶ Por. tamże, s. 66.

⁴⁷ Por. K. Kautsky, *O robotnikach: rodzinie, bezrobociu, inteligencji, filantropii i demokracji społecznej*, „Studia Krytyczne” 2021, nr 10, s. 77-79.

⁴⁸ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 18, The Holy See, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html; zob. M. Duda, *Bezrobocie – zaprzeczeniem godności osoby ludzkiej*, „Polonia Sacra” 7(2003) nr 13, s. 127-157.

⁴⁹ Zob. F. Taylor, *The Principles of Scientific Management*, W.W. Norton, New York 1967.

⁵⁰ Por. Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006, s. 228.

⁵¹ Por. N. Postman, *Technopol. Triumf techniki nad kulturą*, tłum. A. Tanalska-Dulęba, Muza SA, Warszawa 2006, s. 68n.

się do zwierzęcia⁵². W rzeczywistości jednak – powtórzmy za historykiem Davidem F. Noble’em – kłopot polegał na tym, że ludzie nie są automatami i mają oczy, by widzieć, uszy, by słyszeć i usta, by mówić (to właśnie powiedziała swojemu szefowi bojowa pracownica fabryki General Electric w Bridgeport⁵³). Ponad sto lat temu menedżerowie wdrożyli badania czasu i ruchu, lecz robotnicy rozwinęli szeroki repertuar technik ich sabotowania oraz ignorowania oczekiwań przełożonych, jeśli były one sprzeczne z ich interesami⁵⁴.

W płynnej, konsumpcyjnej fazie kapitalizmu los przegranych jest istotnie gorszy niż we wcześniejszej fazie tego systemu. Nie mogą oni już liczyć na wsparcie państwa i stają się konsumentami wybrakowanymi: „Ubody w społeczeństwie konsumpcyjnym są określani przez społeczeństwo – i sami określają siebie – przede wszystkim, jako konsumenci wadliwi, ułomni, niepełni, innymi słowy: nieodpowiedni”⁵⁵. W dojrzałym społeczeństwie dojrzałych konsumentów rzeczywistość podporządkowana jest konsumpcji: nie tylko (a nawet nie tyle) nabywaniu dóbr, ile pozbywaniu się ich. Cel konsumpcji nie jest przy tym szczególnie ważny, liczy się zaś sam akt zakupu⁵⁶. Zaznaczmy, że Baumanowska krytyka konsumpcjonizmu jest pod wieloma względami pokrewna personalizmowi pedagogicznemu, który głosił Jan Paweł II⁵⁷.

Płynny kapitalizm to epoka globalizacji: „Mobilność – zdobycz «ludzi, którzy inwestują», czyli właścicieli kapitału, posiadaczy pieniędzy, których wymaga inwestycja – oznacza nowe zjawisko oddzielenia władzy od związanych z nią obowiązków na skalę do tej pory niespotykaną; obowiązków wobec pracowników, ale także powinności wobec młodszych i słabszych, wobec pokoleń, które dopiero się narodzą, zadań związanych z ich rolą w procesie samoodtwarzania podstaw powszechnej egzystencji; krótko mówiąc, oznacza zwolnienie z obowiązku uczestniczenia w życiu codziennym oraz tworzenia i przekazywania więzów tworzących wspólnotę społeczną”⁵⁸.

⁵² Por. A. de T o c q u e v i l l e, *O demokracji w Ameryce*, t. 2, tłum. B. Janicka, M. Król, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996, s. 171.

⁵³ Por. D.F. N o b l e, *Forces of Production: A Social History of Industrial Automation*, Transaction Publishers, New Brunswick – London 2011, s. 37.

⁵⁴ Por. tamże, s. 37.

⁵⁵ *Bauman o popkulturze. Wypisy*, wybór M. Halawa, P. Wróbel, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 297. Przywołany fragment pochodzi z pracy Zygmunta Baumana *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy* (zob. Z. B a u m a n, *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, tłum. S. Obirek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006).

⁵⁶ Por. Z. B a u m a n *Konsumenci w społeczeństwie konsumentów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 14.

⁵⁷ Zob. K. P a s i k o w s k i, *Pokusa konsumpcjonizmu w świetle personalizmu pedagogicznego Jana Pawła II*, „Rozprawy Społeczne” 9(2015) nr 4, s. 64-71.

⁵⁸ Z. B a u m a n, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, tłum. E. Klekot, PIW, Warszawa 2000, s. 15.

Egzystencja toczona w biedzie, upośledzeniu, skrzywdzeniu i odrąceniu – wykluczenie z obszaru ludzkiej godności i życia na jej miarę – jest upokarzająca⁵⁹. Zapewne Bauman zgodziłby się z Johanem Galtungiem, który źródeł przemocy dopatruje się w różnicy między tym, co potencjalne (ang. the potential), a tym, co rzeczywiste (ang. the actual)⁶⁰. Przejawem przemocy jest na przykład sytuacja, w której człowiek doznaje uszczerbku, choć warunki, w jakich żyje, potencjalnie pozwalają mu tego uniknąć⁶¹. Innymi słowy, jeśli kilkadziesiąt lat temu ktoś zmarł na chorobę, na którą nie było jeszcze lekarstwa, to nie można uznać go za ofiarę przemocy, jeśli jednak lekarstwo na tę chorobę jest obecnie dostępne, a ktoś mimo wszystko na nią umiera, to staje się on wówczas ofiarą przemocy⁶².

W społeczeństwie konsumentów przedstawianie ubóstwa (choćby bezdomności) jako po prostu pewnego dobrowolnie wybranego stylu życia ma służyć zagłuszaniu moralnej troski o „ludzkie odpady”. Bauman wskazuje, że chociaż można skutecznie uciszać sumienia przez uporczywe bombardowanie ich wiadomościami o moralnej deprawacji i przestępczych skłonnościach niepracujących ubogich, to nieusuwalne pozostałości moralnych impulsów w człowieku muszą co jakiś czas znajdować ujście. Zapewniają je okresowe „karnawały dobroczynności”⁶³, pozwalające na masowe, ale z reguły krótkotrwałe eksplozje skumulowanych uczuć moralnych, wywołane przez jaskrawe widoki szczególnie odrażających cierpień i szczególnie wyniszczającej nędzy. Jak wszystkie karnawały, nie mają one jednak na celu podważenia reguł codzienności; widowiska masowej pomocy charytatywnej pozwalają jedynie „usprawiedliwić” codzienny spokój i moralną obojętność. Te sposoby uciszania sumienia w istocie służą umacnianiu przekonań uzasadniających etyczne wygnanie ubogich⁶⁴.

Niekiedy upokorzenie bywa wstępem do fizycznego unicestwienia, jak stało się w przypadku Holokaustu, który był projektem nowoczesnej cywilizacji, nowoczesnej kultury i nowoczesnej racjonalności⁶⁵. Nazistowski projekt wymordowania Żydów i Romów pokazuje, jak wielka może być przepaść

⁵⁹ Por. t e n ż e, *Słów parę o znaczeniu dzieła Elżbiety Tarkowskiej*, „Kultura i Społeczeństwo” 2014, nr 4, s. 5.

⁶⁰ Por. J. G a l t u n g, *Violence, Peace, and Peace Research*, „Journal of Peace Research” 6(1969) nr 3, s. 168n.

⁶¹ Por. M. S n o p e k, *Więźniowie poszkodowani – psychospołeczne funkcjonowanie osób zdegradowanych w przestrzeni penitencjarnej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018, s. 78-82.

⁶² Por. G a l t u n g, dz. cyt., s. 168.

⁶³ Z. B a u m a n, *Social Inequality*, w: *The New Bauman Reader: Thinking Sociologically in Liquid Modern Times*, red. T. Blackshaw, Manchester University Press, Manchester 2016, s. 197.

⁶⁴ Por. tamże.

⁶⁵ Zob. Z. B a u m a n, *Nowoczesność i Zagłada*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013.

między tym, co jest, a tym, co może być, a tym bardziej między tym, co jest, a tym, co być powinno. Warto temu zagadnieniu poświęcić kilka uwag.

MIĘDZY BYTEM A POWINNOŚCIĄ

Intelektualiści, którzy przez stulecia zajmowali się zagadnieniem władzy politycznej, gospodarczej, religijnej oraz ideologicznej jako służby, powinni – czytamy w *Prawodawcach i tłumaczach*⁶⁶ – prowadzić cywilizowane rozmowy i działać na rzecz dialogu między ludźmi, szanując pluralizm i wykazując się troską o Innego⁶⁷. Bauman przywołuje stanowisko najwyższej cenionego przezeń współczesnego etyka, Emanuela Lévinasa, który zwraca uwagę, że człowiek stał się dziś narzędziem w rękach narzucającej mu własne prawa techniki, racjonalność zaś została ściśle sprzężona z opinią i ideologią⁶⁸.

Poglądy Baumana niewątpliwie zbliżone są do stanowiska Ericha Fromma, który wskazywał na konieczność zmagania o lepszą przyszłość, podkreślając, że może ona wymagać nieposłuszeństwa: „Człowiek ewoluował dzięki aktom nieposłuszeństwa. Jego rozwój duchowy był możliwy nie tylko dlatego, że byli ludzie, którzy ośmielili się powiedzieć «nie» w imię swoich przekonań i swojej wiary, lecz także dlatego, że jego rozwój intelektualny zależał od zdolności do bycia nieposłusznym wobec władz, które próbowały nałożyć kaganiec nowym ideom, i ugruntowanych opinii, które głosiły, że zmiana to nonsens”⁶⁹.

Zdaniem Stefana Morawskiego Bauman pozostał wiernym uczniem Georga Simmela, który przekonywał, że ważniejsze od tego, „jak jest”, wydaje się „jak może być” i „jak powinno być”. Stanowisko to łączyło się zarówno z uznaniem transgresji za element konstytutywny kultury w jej zmaganiach z władzą, jak i ze sprzeciwem wobec sojuszu kultury z władzą⁷⁰.

Nie jest przypadkiem, że Bauman podczas swoich wykładów i po ich zakończeniu „zawsze oczekiwał na uwagi i pytania, zawsze lubił rozmawiać z ludźmi”⁷¹ – z ludźmi „myślącymi i pragnącymi wnieść coś pozytywnego

⁶⁶ Zob. Z. Bauman, *Prawodawcy i tłumacze*, tłum. A. Ceynowa, J. Giebułtowski, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1998.

⁶⁷ Por. tamże, s. 186n.

⁶⁸ Por. Z. Bauman, K. Tester, *O pożytkach z wątpliwości. Rozmowy z Zygmuntem Baumanem*, tłum. E. Krasieńska, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2003, s. 76.

⁶⁹ E. Fromm, *Nieposłuszeństwo jako problem psychologiczny i moralny*, w: tenże, „*O nieposłuszeństwie i inne eseje*”, tłum. S. Baranowski, Vis-à-vis Etiuda, Kraków 2021, s. 26.

⁷⁰ Por. S. Morawski, *Bauman's Way of Seeing the World*, „Theory, Culture and Society” 15(1998) nr 1, s. 34.

⁷¹ J. Kociatkiewicz, M. Kostera, *Przedmowa do wydania polskiego*, w: Z. Bauman, I. Bauman, J. Kociatkiewicz, M. Kostera, *Zarządzanie w płynnej nowoczesności*, tłum. A. Rasmus-Zgorzelska, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa 2017, s. 9.

w świat, w sensie szerokim i globalnym lub całkiem codziennym i bezpośrednio życiowo doświadczanym⁷². Był znany z „socjologicznego miłosierdzia”⁷³ i prezentował rodzaj „Millsowskiej wyobraźni socjologicznej połączonej z Lévinasowską bezgraniczną odpowiedzialnością za Innego”⁷⁴.

Co ciekawe, jeszcze w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku wśród trzech funkcji, które pełni socjolog, myśliciel wymienił funkcję wychowawcy (humanisty), wyjaśniając, że „w tej roli socjolog objaśnia szerokiemu odbiorcy mechanizm społecznego rozwoju, tendencje tego rozwoju, skuteczne sposoby oddziaływania na owe tendencje, czynniki je wspierające i czynniki im przeciwdziałające”⁷⁵. Ironią historii jest, że na fali antysemickich czystek roku 1968 władze PRL-u zmusiły Baumana do opuszczenia ojczyzny, oskarżając go – niczym starożytni Grecy Sokratesa (skądinąd cenionego przez Baumana za to, że nigdy nie ustawał „w poszukiwaniu prawdy, szlachetności i piękna”⁷⁶) – o deprawowanie młodzieży⁷⁷.

Bauman to twórca cechujący się w y o b r a ź n i ą p o e t y c k ą⁷⁸, której specyfiką jest „wzbudzanie krytycznego nastawienia, a także inicjowanie myślenia w kategoriach alternatywistycznych”⁷⁹. Michael Hviid Jacobsen i Sophia Marshman uznają, że Baumanowskie metafory są „zwiastunem hybrydowej socjologii humanistycznej”⁸⁰. Dla Baumana literatura i socjologia są siostrami – rzecz jasna, cechują je odmienne techniki i sposoby postępowania oraz inne kryteria odpowiedniości, lecz mają one „wspólnych rodziców”, mogą nie tylko ze sobą rywalizować, ale także wzajemnie się wspierać, są do siebie bardzo podobne i służą sobie nawzajem jako punkt odniesienia⁸¹.

Powtórzmy za Przemysławem Tacikiem: „«Literackość» Baumana pozwala mu, jak chyba nikomu innemu, podążyć śladem zmieniającego się społeczeń-

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże, s. 10.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Z. B a u m a n, *Zarys socjologii. Zagadnienia i pojęcia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1962, s. 29.

⁷⁶ T e n z e, *Los i charakter*, w: tenże, *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, tłum. T. Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011, s. 284.

⁷⁷ P o r. B e i l h a r z, *Intimacy in Postmodern Times: A Friendship with Zygmunt Bauman*, s. 198.

⁷⁸ Z o b. M. H. J a c o b s e n, S. M a r s h m a n, *Bauman's Metaphor: The Poetic Imagination in Sociology*, „Current Sociology” 56(2008) nr 5, s. 798-818.

⁷⁹ D. B r z e z i ń s k i, *Myślenie utopijne w teorii społecznej Zygmunta Baumana*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 81.

⁸⁰ M. H. J a c o b s e n, S. M a r s h m a n, *Bauman on Metaphors – A Harbinger of Humanistic Hybrid Sociology*, w: *The Sociology of Zygmunt Bauman – Challenges and Critique*, red. M.H. Jacobsen, P. Poder, Ashgate, Aldershot 2008, s. 19.

⁸¹ P o r. *Rozmowy o socjologii. Zygmunt Bauman w rozmowie z Michaeliem-Hviidem Jacobsenem i Keithem Testerem*, s. 31.

stwa, uchwycić ludzkie przeżycia, lęki i niepokoje, nowe sposoby myślenia. Z konieczności musi być to głos osobisty, pełen metafor, bardziej podobny pisarskiej narracji niż tradycyjnemu modelowi traktatu naukowego⁸².

*

W jednym ze swoich ostatnich wywiadów Zygmunt Bauman stwierdził, że nie jest marksistą i że dość wcześniej postanowił unikać wszelkich „izmów” „jak diabeł święconej wody”⁸³. Niemniej jednak – jak pisze Dariusz Brzeziński – wciąż zwraca uwagę na „przyczyny społecznie generowanego cierpienia”⁸⁴, poszukując zarazem „sposobów jego przezwyciężania”⁸⁵.

Podobnie jak Jan Paweł II, Bauman nigdy nie zadowalał się wyłącznie interpretacją świata. Ideą Baumana była (zgodnie z jedenastą tezą o Feuerbachu Karola Marksa) – jego zmiana⁸⁶. Trudno się zatem dziwić, że w czasopiśmie „Thesis Eleven” opublikowano rozmowę z twórcą pojęcia płynnej nowoczesności, ale także artykuły interpretatorów epoki określanej tym mianem⁸⁷. Bauman doświadczył „wszystkich trzech wielkich sił światowych dwudziestego wieku: nazizmu, komunizmu i kapitalizmu”⁸⁸. Rodzi się zatem pytanie, jakie przesłanie dla humanistów obecnego stulecia niesie jego twórczość. Warto przy tym pamiętać, że w pewnej rozmowie przestrzega on – podobnie jak czynił to, zdaniem Simona Dawesa, Theodor W. Adorno – przed przypisywaniem światu racjonalności większej „niż ta, którą posiada i rzeczywiście jest w stanie wchłonąć i zasymilować”⁸⁹.

Baumanowski humanizm wyraża się w trosce myśliciela o sprawiedliwość, bez której nie sposób osiągnąć dobra wspólnego: „«Sprawiedliwość» przypomina nam, że istnieją inne cele, o których warto pamiętać i że jeśli zapomnieliśmy o nich, nadszedł czas, by to zmienić. Sprawiedliwość odgrywa jednak

⁸² P. T a c i k, *Socjologia Zygmunta Baumana*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 7.

⁸³ Z. B a u m a n, S. C z a p n i k, *Jak słowo ciałem uczynić (rozmowa)*, „Studia Krytyczne / Critical Studies” 2016, nr 2, s. 11.

⁸⁴ D. B r z e z i ń s k i, *Teoria socjologiczna jako narzędzie zmiany? Analiza performatywnego wymiaru myśli społecznej Zygmunta Baumana*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, nr 2, s. 174.

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ Por. B. C o o p e r, *Hermeneutics and Social Science*, „Philosophy of the Social Sciences” 1981, nr 11, s. 82.

⁸⁷ Zob. M.H. J a c o b s e n, *The Social Thought of Zygmunt Bauman*, „Thesis Eleven” 79(2004) nr 1, s. 134-139; R.N. J a c o b s, *Book Review: Bauman's New World Order*, „Thesis Eleven” 79(2004) nr 1, s. 124-133; G. B a t t i s t o n, *Anticipating Obama: An Interview with Zygmunt Bauman*, „Thesis Eleven” 98(2009) nr 1, s. 140-145.

⁸⁸ B e i l h a r z, *Intimacy in Postmodern Times: A Friendship with Zygmunt Bauman*, s. 198.

⁸⁹ S. D a w e s, *The Role of the Intellectual in Liquid Modernity: An Interview with Zygmunt Bauman*, „Theory, Culture and Society” 28(2011) nr 3, s. 137.

jeszcze jedną, wyjątkową i niezastąpioną rolę. Prócz tego, że jest sędzią, cenzorem i korektorem wszystkich innych wartości, i tych akceptowanych w sposób naturalny, i tych przyjmowanych z większym oporem, jest także jedyną wartością, która stoi na straży w s p ó l n e g o dobra (a więc, niezależnie od punktu widzenia, dobra innych) przed zalewem egoistycznych zachowań⁹⁰.

Odpowiedzi na pytanie, „kim ma być dziś intelektualista, humanista zaangażowany⁹¹”, szukał choćby Andrzej W. Nowak, inspirując się *Prawodawcami i tłumaczami*. Nawiązując do tytułu tekstu Krzysztofa Abriszewskiego⁹², trzeba się zastanawiać nad tym, co czynić, abyśmy, mówiąc o Baumanie, nie musieli mówić o jednym z „ostatnich sprawiedliwych” intelektualistów humanistycznych. Pomocne może okazać się dochowywanie wierności pięknu i upokorzonym przez kolejne pokolenia humanistów, którzy powinni pamiętać, że wolność zawsze znajduje się in statu nascendi, stanowiąc cel nieosiągalny, o który nieustannie walczymy. Wręcz endemicznie wykracza ona poza siebie, co wynika z niemożliwości jej samospełnienia, szczególnie trudnego w obliczu nowych technik dominacji⁹³.

Ujmując rzecz najkrócej, być humanistą w pełnym tego słowa znaczeniu to według Baumana nieustannie „ścigać uciekające społeczeństwo⁹⁴” i usilnie dążyć do – definiującego człowieczeństwo – zmniejszenia rozdźwięku między tym, co jest, a tym, co być powinno⁹⁵. Można zatem uznać, że socjolog apelował o „doświadczenie wiążącej mocy prawdy⁹⁶”, stanowiące „metodologicznie zasadny punkt wyjścia etyki jako nauki⁹⁷”.

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

Abriszewski, Krzysztof. „Zombie, ostatni sprawiedliwi, pisarze i reproduktorzy: Nowocześni intelektualiści pomiędzy rynkiem a tradycją.” In *Zaangażowanie czy*

⁹⁰ B a u m a n, *Europa. Niedokończona przygoda*, s. 191.

⁹¹ A.W. N o w a k, *Czy można być prawodawcą po Zygmuncie Baumanie?*, „Zeszyty Artystyczne” 2013, nr 23, s. 61.

⁹² Zob. K. A b r i s z e w s k i, *Zombie, ostatni sprawiedliwi, pisarze i reproduktorzy. Nowocześni intelektualiści pomiędzy rynkiem a tradycją*, w: *Zaangażowanie czy izolacja. Współczesne strategie społecznej egzystencji humanistów*, red. J. Kowalewski, W. Piasek, Colloquia Humaniorum, Olsztyn 2007, s. 79-102.

⁹³ P o r. D a w e s, dz. cyt., 136.

⁹⁴ Z. B a u m a n, *Chasing Elusive Society*, „International Journal of Politics, Culture, and Society” 18(2005) nr 3-4, s. 130.

⁹⁵ P o r. t e n ż e, *Utopia bez toposu*, tłum. A. Szulżycka, w: *Kultura w czasach globalizacji*, red. M. Jacyno, A. Jawłowska, M. Kempny, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004, s. 17.

⁹⁶ Zob. A. L e k k a – K o w a l i k, *Doświadczenie wiążącej mocy prawdy. Metodologicznie zasadny punkt wyjścia etyki jako nauki*, „Ethos” 31(2018) nr 2(122), s. 346-363.

⁹⁷ Zob. tamże.

- izolacja: *Współczesne strategie społecznej egzystencji humanistów*. Edited by Jacek Kowalewski and Wojciech Piasek. Olsztyn: Colloquia Humaniorum, 2007.
- Battiston, G. "Anticipating Obama: An Interview with Zygmunt Bauman." *Thesis Eleven* 98, no. 1 (2009): 140–5.
- [Bauman, Zygmunt.]. *Bauman o popkulturze: Wypisy*. Edited by Mateusz Halawa and Paulina Wróbel. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Bauman, Zygmunt. "Chasing Elusive Society." *International Journal of Politics, Culture, and Society* 18, nos. 3–4 (2005): 123–41.
- . *City of Fears, City of Hopes*. London: Goldsmiths' College, 2003.
- . *Europa: Niedokończona przygoda*. Translated by Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2007.
- . *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*. Translated by Ewa Klekot. Warszawa: PIW, 2000.
- . *Konsumenci w społeczeństwie konsumentów*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2007.
- . "Los i charakter." In *Bauman, 44 listy ze świata płynnej nowoczesności*. Translated by Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2011.
- . "Ludzie (w) ruchu w świecie przywództwa ad hoc." *Er(r)go: Teoria – Literatura – Kultura*, no. 1 (26) (2013): 15–19.
- . *Nowoczesność i Zagłada*. Translated by Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2013.
- . *Obcy u naszych drzwi*. Translated by Weronika Mincer. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.
- . *Płynna nowoczesność*. Translated by Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2006.
- . *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*. Translated by Stanisław Obirek. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006.
- . *Ponowoczesność, jako źródło cierpień*. Warszawa: Wydawnictwo Sic! 2013.
- . *Prawodawcy i tłumacze*. Translated by Andrzej Ceynowa and Jerzy Giebułtowski. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1998.
- . *Razem, osobno*. Translated by Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2003.
- . "Słów parę o znaczeniu dzieła Elżbiety Tarkowskiej." *Kultura i Społeczeństwo*, no. 4 (2014): 5–12.
- . "Social Inequality." In *The New Bauman Reader: Thinking Sociologically in Liquid Modern Times*. Edited by Tony Blackshaw. Manchester: Manchester University Press, 2016.
- . "The Stranger Revisited—and Revisiting." In *Bauman, Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality*. Oxford: Blackwell, 1995.
- . "Utopia bez toposu." In *Kultura w czasach globalizacji*. Edited by Małgorzata Jacyno, Aldona Jawłowska, and Marian Kempny. Translated by Anna Szulżycka. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2004.

- . *Z zagadnień współczesnej socjologii amerykańskiej*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1961.
- . *Zarys socjologii: Zagadnienia i pojęcia*. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1962.
- . *Życie na przemiał*. Translated by Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2004.
- . *Żyjąc w czasie pożyczonym: Rozmowy z Citlali Rovirosa-Madrado*. Translated by Tomasz Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2010.
- [———]. *Rozmowy o socjologii. Zygmunt Bauman w rozmowie z Michaeliem-Hvii-dem Jacobsenem i Keithem Testerem*. Translated by Paweł Tomanek. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2014.
- Bauman, Zygmunt, and Keith Tester. *O pożytkach z wątpliwości: Rozmowy z Zygmuntem Baumanem*. Translated by Ewa Krasieńska. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2003.
- Bauman, Zygmunt, and Sławomir Czapnik. “Jak słowo ciałem uczynić (rozmowa).” *Studia Krytyczne / Critical Studies*, no. 2 (2016): 8–20.
- Beilharz, Peter. *Intimacy in Postmodern Times: A Friendship with Zygmunt Bauman*. Manchester: Manchester University Press, 2020.
- . *Zygmunt Bauman: Dialectic of Modernity*. London: Sage, 2000.
- . “Zygmunt Bauman—To Build Anew.” *Thesis Eleven* 86, no. 1 (2006): 107–13.
- Blackshaw, Tony. “90-letni Zygmunt Bauman: Schöpferkraft i jego dwoistości.” Translated by Grzegorz Omelan. *Studia Krytyczne / Critical Studies*, no. 2 (2016): 21–41.
- Brzeziński, Dariusz. *Myślenie utopijne w teorii społecznej Zygmunta Baumana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2015.
- . “Teoria socjologiczna jako narzędzie zmiany? Analiza performatywnego wymiaru myśli społecznej Zygmunta Baumana.” *Kultura i Społeczeństwo*, no. 2 (2013): 173–95.
- Camus, Albert. “Powrót do Tipasy.” In Camus, „Zaślubiny.” „Lato.” Translated by Maria Leśniewska. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1981.
- Cooper, Barry. “Hermeneutics and Social Science.” *Philosophy of the Social Sciences* 11, no. 1 (1981): 79–90.
- Czapnik, Sławomir. “Bauman, NOP, ideologia: Polityka a dyskurs polityczności.” In *W poszukiwaniu polityczności*, Edited by Ewa Jurga-Wosik, Sebastian Paczos, and Remigiusz Rosicki. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, 2014.
- . “Dialektyka jako filozoficzny rdzeń myśli Zygmunta Baumana: Na przykładzie kwestii wolności.” *Studia Philosophica Wratislaviensia* 13, no. 3 (2018): 25–38.
- . “Dialektyka polityki i kultury – na przykładzie Zygmunta Baumana.” *Teoria Polityki*, no. 2 (2018): 145–60.
- . “Pierwsza nowoczesna retrotopia? *Don Kichote* Miguela de Cervantesa w perspektywie późnego Zygmunta Baumana.” *Teksty Drugie*, no. 2 (2022): 274–89.
- Dawes, Simon. “The Role of the Intellectual in Liquid Modernity: An Interview with Zygmunt Bauman.” *Theory, Culture and Society* 28, no. 3 (2011): 130–48.

- Drożdż, Michał. "Jan Paweł II – odsłony piękna świętości." In *Twarze świętości*. Edited by Zofia Zarębianka and Katarzyna Dybeł. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe, 2016.
- Duda, Małgorzata. "Bezrobocie – zaprzeczeniem godności osoby ludzkiej." *Polonia Sacra* 7, no. 13 (2003): 127–37.
- Fanon, Frantz. *Wyklęty lud ziemi*. Translated by Hanna Tygielska. Warszawa: PIW, 1985.
- Franklin, Adrian. "The Tourist Syndrome: An Interview with Zygmunt Bauman." *Tourist Studies* 3, no. 2 (2003): 205–17.
- Fromm, Erich. "Nieposłuszeństwo jako problem psychologiczny i moralny." In Fromm, "O nieposłuszeństwie" i inne eseje. Translated by Stefan Baranowski. Kraków: Vis-à-vis Etiuda, 2021.
- Galtung, Johan. "Violence, Peace, and Peace Research." *Journal of Peace Research* 6, no. 3 (1969): 167–91.
- Gadamer, Hans-Georg. *Dziedzictwo Europy*. Translated by Andrzej Przyłębski. Warszawa: Fundacja Aletheia – Wydawnictwo Spacja, 1992.
- . *L'Heritage de l'Europe*. Translated by Philippe Invernelt. Paris: Rivages Poche, 1996.
- Jacobs, Ronald N. "Book Review: Bauman's New World Order." *Thesis Eleven* 79, no. 1 (2004): 124–33.
- Jacobsen, Michael Hviid. "The Social Thought of Zygmunt Bauman." *Thesis Eleven* 79, no. 1 (2004): 134–9.
- Jacobsen, Michael Hviid, and Sophia Marshman. "Bauman's Metaphor: The Poetic Imagination in Sociology." *Current Sociology* 56, no. 5 (2008): 798–818.
- . "Bauman on Metaphors—A Harbinger of Humanistic Hybrid Sociology." In *The Sociology of Zygmunt Bauman—Challenges and Critique*. Edited by Michael Hviid Jacobsen and Paul Poder. Aldershot: Ashgate, 2008.
- Jan Paweł II. Encyclical Letter *Laborem Exercens*. The Holy See, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html.
- Kautsky, Karol. "O robotnikach: rodzinie, bezrobociu, inteligencji, filantropii i demokracji społecznej." *Studia Krytyczne*, no. 10 (2021): 75–91.
- Kociatkiewicz, Jerzy, and Monika Kostera. "Przedmowa do wydania polskiego." In Zygmunt Bauman, Irena Bauman, Jerzy Kociatkiewicz, and Monika Kostera. *Zarządzanie w płynnej nowoczesności*. Translated by Agnieszka Rasmus-Zgorzelska. Warszawa: Fundacja Bęc Zmiana, 2017.
- Kraško, Nina. "O socjologii zaangażowanej Zygmunta Baumana." In *Powroty i kontynuacje: Zygmuntowi Baumanowi w darze*. Edited by Elżbieta Tarkowska. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1995.
- Lekka-Kowalik, Agnieszka. "Doświadczenie wiążącej mocy prawdy: Metodologicznie zasadny punkt wyjścia etyki jako nauki." *Ethos* 31, no. 2 (122) (2018): 346–63.
- Morawski, Stefan. "Bauman's Way of Seeing the World." *Theory, Culture and Society* 15, no. 1 (1998): 29–38.

- Musil, Robert. *Człowiek bez właściwości*. Vols. 1–4. Translated by Krzysztof Radziwiłł, Kazimierz Truchanowski, and Janina Zeltzer. Warszawa: PIW, 1971.
- Noble, David F. *Forces of Production: A Social History of Industrial Automation*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2011.
- Nowak, Andrzej W. “Czy można być prawodawcą po Zygmuncie Baumanie?” *Zeszyty Artystyczne*, no. 23 (2013): 61–72.
- Pasikowski, Konrad. “Pokusa konsumpcjonizmu w świetle personalizmu pedagogicznego Jana Pawła II.” *Rozprawy Społeczne* 9, no. 4 (2015): 64–71.
- Postman, Neil. *Technopol: Triumf techniki nad kulturą*. Translated by Anna Tanalska-Duleba. Warszawa: Muza SA, 2006.
- Ryłko, Stanisław. “‘Będziecie światłem wśród mroków, jeśli oświeci Was Chrystus’ (Bogota, 1986 r.): Światowe Dni Młodzieży jako wkład św. Jana Pawła II w chrześcijańską formację młodych.” In *Jan Paweł II, który zmienił oblicze świata: 40 lat od wyboru na Stolicę św. Piotra kard. Karola Wojtyły metropolity krakowskiego*. Edited by Robert Tyrała and Bogusław Mielec. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe, 2019.
- Snopek, Mariusz. *Więźniowie poszkodowani – psychospołeczne funkcjonowanie osób zdegradowanych w przestrzeni penitencjarnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2018.
- Specht-Abramiuk, Zdzisława S. “Piękno w doświadczeniu egzystencjalnym Karola Wojtyły – Jana Pawła II.” *Warszawskie Studia Teologiczne* 24, no. 1 (2011): 23–44.
- Such, Jan. *Dialektyczne wizje świata*. Warszawa and Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992.
- Tacik, Przemysław. *Socjologia Zygmunta Baumana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2012.
- Taylor, Frederick W. *The Principles of Scientific Management*. New York: W. W. Norton, 1967.
- de Tocqueville, Alexis. *O demokracji w Ameryce*. Vol. 2. Translated by Barbara Janicka and Marcin Król. Kraków: Wydawnictwo Znak, 1996.
- Wieczorkiewicz, Anna. “Po co socjologii literackość?” In *Powroty i kontynuacje: Zygmunтови Baumanowi w darze*. Edited by Elżbieta Tarkowska. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1995.

ABSTRAKT / ABSTRACT

Sławomir CZAPNIK, Mariusz SNOPEK – Dochować wierności pięknu i upokorzonym. Zygmunta Baumana wizja humanisty

DOI 10.12887/37-2024-1-145-16

Celem tekstu jest zarysowanie wizji humanisty w ujęciu socjologa Zygmunta Baumana. Artykuł obejmuje trzy rozdziały i omawia istotne w dziele myślicie-

la zagadnienia: (1) dochowania wierności pięknu, w tym literaturze i sztuce, (2) dochowania wierności upokorzonym – w tym biednym i dyskryminowanym, i (3) powinności intelektualistów zaangażowania po stronie dobra i przekształcania świata. W podsumowaniu zwraca się uwagę na najcenniejsze elementy myśli Baumana, które mogłyby zostać wykorzystane przez humanistów w przyszłości.

Słowa kluczowe: Zygmunt Bauman, nowoczesność, socjologia, humaniści, piękno

Kontakt: Sławomir Czapnik, Katedra Komunikacji Społecznej i Dziennikarstwa, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Opolski, ul. Katowicka 89, 45-061 Opole; Mariusz Snopek, Instytut Społecznych Podstaw Penitencjarystyki, Akademia Wymiaru Sprawiedliwości, ul. Wiśniowa 50, 02-520 Warszawa

E-mail: Sławomir Czapnik, s.czapnik@uni.opole.pl; Mariusz Snopek, mariusz.snopek@aws.edu.pl

<https://politologia.uni.opole.pl/slawomir-czapnik/>

<https://nauka.aws.edu.pl/profil/dr-mariusz-snopek/>

Sławomir CZAPNIK and Mariusz SNOPEK, Staying True to Beauty and to the Humiliated: Zygmunt Bauman's Vision of the Humanist

DOI 10.12887/37-2024-1-145-16

The aim of this text is to outline the vision of the humanist as seen by the sociologist Zygmunt Bauman. The article comprises three chapters and discusses issues representative of his oeuvre: (1) the problem of remaining faithful to beauty, including literature and art, (2) commitment to the humiliated, among them the poor and the discriminated, and (3) the moral duty of intellectuals to commit themselves to the good and to the transformation of the world. In the concluding part of the paper, the authors point to the most inspiring motifs in Bauman's output which might be further developed by humanists in the future.

Keywords: Zygmunt Bauman, modernity, sociology, humanists, beauty

Contact: Sławomir Czapnik, Katedra Komunikacji Społecznej i Dziennikarstwa, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Opolski, ul. Katowicka 89, 45-061 Opole, Poland; Mariusz Snopek, Instytut Społecznych Podstaw Penitencjarystyki, Akademia Wymiaru Sprawiedliwości, ul. Wiśniowa 50, 02-520 Warszawa, Poland

E-mail: Sławomir Czapnik, s.czapnik@uni.opole.pl; Mariusz Snopek, mariusz.snopek@aws.edu.pl;

<https://politologia.uni.opole.pl/slawomir-czapnik/>

<https://nauka.aws.edu.pl/profil/dr-mariusz-snopek/>